

EL BON COMTE DE BARCELONA I LA FUNDACIÓ DE POBLET

ROBERT SALADRIGUES ORTÍS— JOSEP TORNÉ CUBELLS

LA LLEGENDA DEL BON COMTE A CATALUNYA

La llegenda del Bon Comte de Barcelona, paladí victoriós de l'Emperadriu d'Alemanya, falsament acusada d'adulteri, va cridar l'atenció de la recerca erudita de les darreries del segle XIX i dels primers decennis del segle XX, de manera que el doctor Rubió i Balaguer¹ l'any 1932 va poder publicar un estudi on recapitulava magistralment els resultats dels treballs de G. Lüdke, G. Paris, J. Calmette i H. Steinberger. Segons Rubió, la llegenda, més sàvia i lletrada que autènticament popular, s'ha transmès per tres vies: la catalana, la francoanglesa i la dels diversos autors tardans. Justament la primera versió escrita, que conservem, es troba en quatre capítols de la Crònica de Bernat Desclot,² acabada l'any 1288. En l'edició

1. JORDI RUBIÓ I BALAGUER, «Les versions catalanes de la llegenda del bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya», dins *Estudis Universitaris Catalans* 17 (1932) 250-287. També ha estat recollit al volum de la seva Obra Completa *Història i historiografia* (Biblioteca Abat Oliba, n. 58) Montserrat 1987, pp. 268-316.

2. BERNAT DESCLOT, *Llibre del rei En Pere i dels seus antecessors passats*, caps. VII-X, dins FERRAN SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans cròniques* (Biblioteca Perenne, 26), Barcelona: Ed. Selecta, 1971, pp. 415-420. També MIQUEL COLL I ALENTORN

d'aquest text a cura de Miquel Coll i Alentorn s'explica que la llegenda potser evocava de lluny la història de la segona esposa de l'emperador franc Lluís el Piadós, Judith de Welp, acusada d'adulteri amb Bernat de Septimània, fill de sant Guillem d'Aquitània i aleshores comte de Tolosa i de Barcelona, el qual va defensar la innocència de l'emperadriu i vencé els seus acusadors en un combat judicial. Arran d'aquest cas d'època carolina, probablement entre 1160-1180 al nord dels Pirineus (Provença ?), es va compondre un romanç, que s'ha perdut, però que en una seva versió catalana,³ també perduda, devia ser la font coneguda pel cronista Desclot.

La història del Bon Comte en la tradició catalana té unes característiques distintives: no hi consta el nom del comte Bernat, aviat substituït com a protagonista per Ramon Berenguer III o pel seu fill Ramon Berenguer IV, considerat aquest darrer un modèlic bon comte. No s'aprofita gaire la vessant amorosa de la història, perquè no es parla de cap mena d'amors entre el comte i l'acusada (en aquesta tradició el paladí ni tan sols no la coneixia). Més aviat amb la llegenda en la nostra tradició es buscava justificar la vinculació política entre Catalunya i Provença. Tardanament, s'hi va incloure l'escena del comte disfressat de confessor per tal d'esbrinar la innocència de l'augusta empresonada.

Caracteritzada amb aquests trets, la versió catalana de la llegenda va fer força fortuna a partir de Bernat Desclot, perquè es refereixen a l'episodi gloriós no pocs dels nostres historiadors:⁴ un *Flos mundi* i dues cròniques anònimes de la primera meitat del segle xv, el *Llibre*

(ed.), (Els Nostres Clàssics, 62, 63, 64, 66, 69-70) Barcelona 1949-1951. Sobre la font de Desclot, seguint conjectures de Coll i Alentorn, afirma MARTÍ DE RIQUER: «És possible que Ramon Vidal de Besalú fos l'autor de cert «Romanç del comte de Barcelona e rey d'Aragó» que és registrat en un inventari del segle xiv, anònimament, i que devia tractar de la llegenda del comte Ramon Berenguer i l'emperadriu d'Alemanya», *Història de la literatura catalana*, I, Barcelona 1964, p.119.

3. L'any 1365 encara es conservava a l'Arxiu reial en un *llibre ab cobertes verds intitulat Romanç del comte de Barcelona e rey d'Aragó en català* (Cf. JORDI RUBIÓ I BALAGUER, *loc. cit.*).

4. Referències en ANTONI FERRANDO, «Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri», dins *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 2, Montserrat 1966, pp. 197-216; també en ANNA CORTADELLAS I VALLÈS, *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó* (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 79), Montserrat 2001, p. 127.

de les nobleses dels reis de Francesch, les *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* del cavaller Pere Tomich, el *Recort* del ciutadà barceloní Gabriel Turell, la *Crònica de Aragón* del monjo cistercenc Gualberto Fabricio de Vagad, les *Chròniques d'Espanya* de l'arxiver reial Pere Miquel Carbonell, el *De rebus Hispaniae* del sicilià Luca Marineo, la *Crònica general de España y especialmente de Aragón, Cataluña y Valencia* del beneficiat valencià Pere Antoni Beuter, els *Annales de la Corona de Aragón* de Jerónimo Zurita, i encara el P. Diago, Jeroni Pujadas, el Pseudo-Boades (Roig i Gelpí) i un llarg etcètera.

Com que l'assumpte s'ho valia, tampoc la literatura no podia deixar de trobar-hi un bon argument, així que aquest aparegué reelaborat a la novel·la *Curial e Güelfa*; s'esmentava als *Col·loquis* del noble tortosí Cristòfor Despuig; va donar la trama de la peça *El catalán valeroso o Gallardo catalán* de Lope de Vega i, modernament, inspirà *Matilde d'Anglaterra* de Ferran Soldevila. Fins i tot arribà a deixar la seva empremta en l'alta vida política, quan el rei Martí l'Humà en el seu cèlebre discurs a les Corts de Perpinyà de l'any 1406 va esmentar la gesta⁵ com una viva il·lustració del lema escollit per a l'al·locució: *Gloriosa dicta sunt de te, Catalonia*.

EL MANUSCRIT DEL *GENERALE SUPPLEMENTUM*

Aquesta llegenda del Bon Comte i de l'Emperadriu té una versió, desconeguda fins ara, que la relaciona amb la fundació del monestir de Poblet. Entre la documentació d'aquest cenobi a l'Archivo Histórico Nacional, de Madrid, es conserva el manuscrit del *Generale Supplementum omnium que Monasterium Populeti possidet*, un treball datat l'any 1630,⁶ on l'arxiver pare Joan Vallespinosa es proposava donar notícia de tots els drets, propietats, honors i preeminències del monestir amb primmirada escrupolositat. L'empresa d'aquest vast

5. «¿No fo gran la fama e lo renom que lo comte de Barcinona e los catalans lleixaren en Alemania deslliurant la Emperadriu d'aquell crim de què era estada falsament difamada? Lo qual deslliurament nengú no havia volgut emprendre, ans era deseparada de tots los seus, e per lo Comte de Barcinona e per los catalans fo deslliurada», en *Parlaments a les Corts Catalanes*, ed. RICARD ALBERT I JOAN GASSIOT (Els Nostres Clàssics, n. 19-20) Barcelona 1928, pp. 68-69.

6. Archivo Histórico Nacional (Madrid), cod. 342 B.

repertori responia als imperatius del prestigi, poder i rang, que es volien preservar per al monestir, una obsessió ben característica de la mentalitat del Barroc; dèria que havia sortit reforçada arran de les fortes tensions a l'entorn de la incorporació de Poblet a la Congregació Cistercenca de la Corona d'Aragó⁷ l'any 1623.

Per iniciar el seu treball, que va deixar sense acabar, el monjo esmentat s'havia de referir a la fundació de l'abadia, i ho va fer contant en llatí la vella llegenda de l'ermità Poblet i els moros de Siurana,⁸ amb la qual relacionava imaginativament un document en àrab, conservat a l'arxiu del monestir, que els monjos (que no l'entenièn) havien pres per una donació de l'hort pobletà en favor de l'ermità feta pel «rei» Almir Almominiz. (Ara sabem prou que en realitat la pretesa donació no era sinó un simple salconduit per als ramats del monestir pasturant al regne taifa de València al començament del segle XIII). A continuació de la transcripció d'una quimèrica versió d'aquest document en àrab, «*Donació del rei moro a l'ermità Poblet*»,⁹ el *Generale Supplementum* recull unes indicacions sobre la Granja Mitjana, el suposat assentament provisional dels monjos fundadors

7. Cf. ALEXANDRE MASOLIVER, *Joan Vallespinosa*, dins *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, III, Barcelona 2001, p. 626; ID., *Origen y primeros años (1616-1634) de la Congregación Cisterciense de la Corona de Aragón. Síntesis histórica y documentos* (Scriptorium Populeti, 8), Abadía de Poblet 1973, p. 105ss; ID. (ed.), *Fra Joan Vallespinosa. Manuals cronològics. Llibre de receptis. Uns detallats Annals d'història de Poblet, segles XVI i XVII* (Scriptorium Populeti, 18), Abadía de Poblet 2005; JOAQUIM GUITERT i FONTSERÉ, *Col·lecció de manuscrits inèdits de monjos del Reial Monestir de Santa Maria de Poblet. Manuscrit n.º 5. Original del P. Joan Vallespinosa. Relíquies de Poblet*. La Selva del Camp 1948.

8. Cf. JOAN AMADES I GELATS, *Poblet. Tradicions i llegendes*, Barcelona: Aymà, 1947, pp. 19-24. JOAQUIM GUITERT i FONTSERÉ, *Op. cit.*, *Manuscrit n.º 4. Primer dels quaderns del P. Jaume Fortuny. Història de Poblet*, La Selva del Camp 1948, pp. 19-24; i *Manuscrit n.º 6. Segon dels quaderns de P. Jaume Fortuny. Notes històriques*, La Selva del Camp 1949, pp. 15-31.

9. Es pot trobar el text de dues versions quimèriques del document àrab (la que recollí el pare Finestres i la que va fer l'any 1493 Fernando, l'infant moro de Granada convers i membre del seguici dels Reis Catòlics) en JOAQUIM GUITERT Y FONTSERÉ, *Real Monasterio de Poblet, Barcelona 1929*, pp. 107-112. Una traducció mínimament solvent no arriba fins que la donà l'arabista PASCUAL DE GAYANGOS (*Documento árabe del monasterio de Poblet*: Memorial Histórico Español 6, 1853, 111-121) i s'aclarí que no era sinó un permís de pasturatge en terres dels almohades a favor dels ramats de Poblet. Cf. RENÉ DAGORN, *Le document almohade de Poblet (nouvelle publication amendée et mise au jour)*: *Islamochristiana* 7 (1981) 147-166.

abans de la construcció dels edificis regulars, i finalment encara torna a parlar dels inicis aclarint, amb més imaginació que coneixements etimològics, l'origen del nom de Poblet i relatant la llegenda de les tres llums, que designaren miraculosament la ubicació de les tres esglésies de l'abadia: Sant Esteve, Santa Caterina i Santa Maria.

Sense solució de continuïtat i sota l'epígraf «*Història de la fundació de Poblet, com i perquè fonch fundat*», el pare Vallespinosa va transcriure amb la seva clara cal·ligrafia dos-cents noranta-nou hexàmetres llatins que, sense cap relació amb res del que havia escrit abans, presenten de nou la fundació de l'abadia com un efecte de l'agraïment a Déu del Bon Comte de Barcelona pel feliç desenllaç del seu brau combat en favor de l'Emperadriu d'Alemanya, acusada d'adulteri. Dissortadament no es troben pas en el manuscrit indicacions d'autor ni de data per a la considerable peça llatina, la qual no mereix altre comentari que aquesta nota: «*Aquest principi raro y admirable tingué lo present monestir de Poblet, i axí lo compte dit envià a Fontfreda a l'abad, demanant-li que enviàs abad y monjos per la fundació de dit monestir, com consta en lo acte que és en lo archiu, que és del tenor següent*» (i es transcriu el text de la donació de Ramon Berenguer IV a l'abat Sanç de Fontfreda, per fundar una abadia de monjos blancs). Més endavant ja es passa a abordar la controvertida qüestió dels primers abats, el terme del territori concedit, les granges, la jurisdicció, etc.

Certament no es pot dir que l'erudit i treballador pare Vallespinosa demostrés amb el *Generale Supplementum* un esperit crític gaire afinat. Tal com mostra el manuscrit, es va dedicar a amuntegar sense gaire discerniment tot un feix de material molt heterogeni i de prou dubtosa solvència històrica.

L'AUTOR DE L'*EXORDIUM POPULETI*

Els dos-cents noranta-nou versos llatins copiats al *Generale Supplementum* ofereixen, doncs, una altra variant de la llegenda del Bon Comte de Barcelona i l'Emperadriu d'Alemanya, la qual val la pena fer conèixer. No sembla que el compilador esmentat fos el qui va escriure el poema, però potser ens ha deixat una pista sobre el seu possible autor. En efecte, de mà del pare Joan Vallespinosa ens ha arribat una *Breve memoria de los padres que hoy viven, de Poblet*,

que en alguna sciencia o abilidad son señalados,¹⁰ en la qual apareix entre els *Que hayan escrito libros enteros: «el padre Blasio Llurba, Exordium Populeti»*.¹¹ En un altre lloc d'aquesta mateixa memòria es consigna també el pare Blai Llurba entre els *Estudiantes de Lógica y Philosophia y que tengan algunas materias de Theologia*, però no figura entre els *Poetas, retóricos y oradores*, esmentats en la *Breve memoria*, on en canvi es fa un elogi del «*P. Pedro Motilva, maestro de maestros*», de qui no s'esmenta cap obra.

Sabem massa poc sobre el pare Llurba, i encara que és difícil admetre'l sense cap mena de reserva com el monjo lletraferit responsable de la vinculació de la vella llegenda culta a l'origen de Poblet, de fet és la persona a favor de la qual hi ha més indicis. Era fill de la Pobra de Cèrvoles i va prendre l'hàbit cistercenc¹² amb altres vint-i-vuit candidats durant l'abadiat de Joan Tarròs (1598-1602). Cap a 1616, enmig de les fortes tensions dins la comunitat entorn de la constitució de la Congregació Cistercenca de la Corona d'Aragó i sota el govern del darrer abat perpetu, Simó Trilla, va ser protagonista d'una encesa baralla amb un altre monjo al priorat de les Franqueses, prop de Balaguer.¹³ Finalment consta també ell actuant com a síndic del monestir en un manual notarial de 1623-1624.¹⁴

Ara bé, tant si s'admet com a autor el pare Blai Llurba com si no, és clar que l'*Exordium Populeti* havia de ser l'obra d'algu ben familiaritzat amb els clàssics llatins i alhora bon coneixedor de la història i de les tradicions populetanes. Tot fa pensar en un monjo de l'abadia.

Unes quinze vegades els hexàmetres al·ludeixen inequívocament a passatges de l'*Eneida* i també semblen conèixer les altres obres de Virgili, *Bucòliques* i *Geòrgiques*. En menor mesura, sis i sis cops respectivament, s'aprofiten de les *Metamorfosis* d'Ovidi i de les *Odes* d'Horaci, i ens ha semblat trobar referències també a uns pocs textos

10. EDUARD TODA, «Poblet al comensar el segle XVII», dins *Butlletí Arqueològic* (Tarragona) 5 (1935-1936) 135-136. També en AGUSTÍ ALTISENT, *Història de Poblet*, Poblet 1974, pp. 483-484.

11. Cal notar que al començament del text que porta el *Generale Supplementum*, hi ha escrit: *Populeti Exordium*.

12. JAIME FINESTRES Y DE MONSALVO, *Historia del Real Monasterio de Poblet*, IV, Cervera 1756, p. 228.

13. *Ibidem*, p. 246: «En otro priorato, que tenia en las Franquezas, llegaron a las manos y a efusión de sangre los padres D. Blas Llurba y D. Matheo Pedrol».

14. Arxiu de Poblet, Documentació notarial. Manuals i protocols. Vimbodí 1623-1624, f. 40.

de Catul, de Plini el Vell i del cristià Prudenci. Ben cert que, al començament del segle xvii, res de tot això no podria considerar-se excepcional en les lletres sorgides en medis eclesiàstics.

Tampoc no era gens rara a l'època la barreja d'elements llegendaris amb dades històriques, no sempre precises. Som al temps dels falsos crònics! L'autor intenta que la faula encaixi en els fets provats. Donat que Ramon Berenguer IV era reconegut des de sempre com a fundador del monestir, l'*Exordium Populeti* no podia atribuir la dotació efectiva de la casa al seu protagonista, el comte Ramon Berenguer III, de manera que li atribueix la promesa i el projecte de la fundació, la qual hauria de dur a bon terme el seu fill i successor. D'altra banda, també la «paternitat» de Fontfreda sobre Poblet era una realitat que s'encarregaven de recordar les visites regulars i altres vincles amb la casa narbonesa, tanmateix l'escriptor no es va adonar que faltava al rigor, quan pretenia que Ramon Berenguer III, el Gran, mort l'any 1131, pogués mai vestir una cogulla cistercenca allí, perquè Fontfreda,¹⁵ que existia com a monestir sota la Regla benedictina des de l'any 1093, no es va incorporar a l'Orde de Cister fins al 1145, catorze anys després de la mort del comte.

Així mateix tampoc no s'ha d'admetre com a certa la intervenció de sant Bernat de Claravall en la fundació de la casa, tot i que es comprèn prou el desig de les abadies de presumir d'un lligam amb el més cèlebre dels monjos blancs. En fi, és ben clar que l'*Exordium Populeti* no és pas un model d'acribia, tot i que siguin justes i encertades algunes referències, com les que fa al papa Eugeni III, a l'emperador Frederic I Barba-roja i al primer abat pobletà Guerau.

LES VARIANTS DE LA LLEGENDA A L'*EXORDIUM POPULETI*

Tal com és típic segons la transmissió de la llegenda en el grup català i en el francoanglès el text pobletà parla de dos joves acusadors de l'Emperadriu (encara que Bernat Desclot, el primer testimoni escrit, només en coneixia un, «*cavaller de gran paratge, bel e jove*»). De l'acusada, el poema no n'indica el nom ni l'origen, perquè l'anotació «*esta emperatriz se deia Matilda*», posada entre els ver-

15. M.A. DIMIER, «Fontfroide», dins *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, t. XVII, Paris 1971, cols. 972-977.

sos llatins, és molt probablement un afegitó del pare Vallespinosa, lector de Pere Antoni Beuter, qui identifica l'emperadriu amb l'esposa anglesa d'Enric VI, igual que ja ho havia fet un *Flos mundi* català del temps de Martí I. Com és comú en totes les versions, l'Emperador decreta pena de mort pel crim d'adulteri, si la seva muller no troba un paladí que en defensi la innocència en el termini fixat.

Des del principi del segle xv, a Catalunya el Bon Comte (innominat per Desclot), que s'assabenta del cas i es proposa intervenir-hi, solia identificar-se amb el fill del Cap d'Estopa, Ramon Berenguer III *el Gran* de Barcelona, mentre que, en canvi, a les versions franceses perdurava el record del nom de Bernat, evocació del remot comte Bernat de Septimània, el qual a la cort de Lluís el Piadós fou acusat de cometre adulteri amb la segona esposa de l'emperador, Judit de Welp. Cal notar que en el grup de llegendes més modern i en el *Curial i Güelfa* el paladí no és sinó el mateix noble acusat d'adulteri amb la jove emperadriu, tal com en efecte s'havia esdevingut històricament amb Bernat de Septimània, comte de Tolosa i de Barcelona, victoriós en l'ordalia.

Ramon Berenguer es posà en camí prenent amb ell un company,¹⁶ no identificat en el nostre poema llatí però que Desclot havia designat com el cavaller provençal Bertran de Rocabruna, i passaren pel monestir de Fontfreda, prop de Narbona, on comte i company van demanar consell als religiosos i per poder avançar d'incògnit fins a Alemanya es van revestir amb la cogulla dels monjos blancs. En aquest punt de la llegenda, Pere Miquel Carbonell i Luca Marineo (*Lucius Marineus Siculus*) havien parlat d'un hàbit franciscà, però la mudança de l'*Exordium Populeti* s'explica fàcilment pel signi central del poema, que era lligar la prestigiosa llegenda del Bon Comte a la fundació d'un gran monestir de l'Orde de Cister. Així doncs, ja aleshores sortint de Fontfreda el Comte va prometre,¹⁷ i

16. En relació a la decisió de partir cap a Alemanya per lluitar en el duel judicial és difícil no pensar en l'episodi cavalleresc del desafiament de Bordeus, que la intrepidesa de Pere el Gran va acceptar tot emprenent un perillós viatge de rigorós incògnit (BERNAT DESCLOT, *Llibre del rei En Pere*, caps. CIV-CV.).

17. M. A. DIMIER, «Quelques légendes de fondation chez les cisterciens», dins *Studia Monastica* 12 (1970) 97-105. A l'article, hi esmenta uns quants monestirs fundats a causa d'un vot o d'una promesa a Déu fets per alguns poderosos en dificultats: Bonport (el rei anglès Ricard Cor de Lleó a punt de negar-se al Sena amb el seu cavall); Kinloss (el rei d'Escòcia David I esgarriat durant una cacera); Port-Royal (el rei de França Felip August, també perdut quan caçava); Orval (la duquessa

aquest és un tret del tot original del nostre text, que edificaria una solemne abadia cistercenca en els seus dominis, si se'n sortia victoriosament amb el seu propòsit.

Arribat a la ciutat imperial del Danubi, la qual segons el poema hauria ser Augsburg o Ratisbona a tenor de l'al·lusió en llatí¹⁸ (no podrien ser ni Aquisgrà ni Colònia com en altres versions), allí, sense haver-se presentat abans a l'Emperador, suborna els guardians i aconsegueix entrar en la torre on és captiva l'Emperadriu. Fidel a una novetat també divulgada per Pere Miquel Carbonell i per Luca Marineo, potser inspirats tots dos en una mateixa font perduda, el poema fa que el comte, revestit com va amb l'hàbit monacal, s'ofereixi a escoltar en confessió l'empresonada, de tal manera que pot adonar-se sense dubtes de la seva perfecta innocència. Tot seguit ell li descobreix la seva autèntica identitat i la seva intenció de combatre per ella, fins que se n'acomia demanant-li que, si arriba a triomfar en el combat, guardi en secret el seu nom durant tres dies.

Deixades les cogulles i convenientment armats, comte i company es presenten a l'Emperador disposats a combatre en duel judicial com a paladins de l'Emperadriu i aleshores es fixa el dia de la lluita. Arribat aquest jorn, de bon matí, el company defalleix mort de por i el bon comte s'ha de presentar a la palestra tot sol, brandant l'espasa de sant Martí¹⁹ i disposat a lluitar amb els dos acusadors, l'un darrere l'altre. S'escometen, doncs, ell i el primer dels adversaris, i aquest és traspassat mortalment per la vigorosa llançada del de Barcelona, mentre que l'altre contrincant en veure-ho, esgarriat, renuncia a la lluita i confessa la falsedat de la greu acusació llançada contra l'augusta, deixant ben palesa la innocència d'ella.

Ramon Berenguer es retirà triomfador de la palestra i sense

Matilde de Lorena volent retrobat un anell perdut); Saint-Sulpice (el comte Amadeu III de Savoia, per obtenir del cel descendència); La Trappe (el comte Rotrou III del Perche per salvar-se d'un naufragi).

18. Als versos 40-41: *Gemino quoque nomine claro cesaream petunt urbem.*

19. MARTÍ DE RIQUER (*Llegendes històriques catalanes*, Barcelona 2000, pp. 139-141) dóna raó de la llegenda d'en Vilardell, de Sant Celoni, i de la seva espasa, aviat confosa amb la de sant Martí, un dels sants soldats ben grat als cavallers. Cenyida per Ramon Berenguer III en el paper de Bon Comte, l'espasa del sant amplia la seva presència en el llegendari català. Veure també: MARTÍ DE RIQUER, *L'arnés del cavaller*, Barcelona 1962, pp. 88-90.

entretenir-se empenyé la tornda cap a la seva terra. Quan al cap de tres dies l'Emperador ja pogué saber per boca de la seva esposa la verdadera identitat del noble paladí, li demanà que l'anés a cercar i que tornés prop d'ell per poder-li agrair la gesta amb honors i dons. Els mots del monarca per fer aquesta petició a la seva muller segons el relat del Sícul evocaven els darrers versos de l'ègloga quarta del poeta Virgili, i curiosament el text pobletà resol la situació fent també una citació gairebé literal del cèlebre lloc clàssic.²⁰

L'emperadriu emprèn el viatge des d'Alemanya i arriba a Girona amb un lluit seguici (l'acompanyen sis cardenals i molts prelats i magnats) i el comte festeja la seva vinguda parant una rica taula curulla de viandes des de Montcada fins al Pla de Santa Eulàlia, de Barcelona. Hi hagué grans festes a la Ciutat Comtal, que acabaren amb la tornada de l'Emperadriu i Ramon Berenguer a Alemanya, on l'heroi va rebre la més viva gratitud i els més esplèndids honors de part de l'Emperador. És interessant notar que l'*Exordium Populeti* no diu res concret sobre la «donació» de Provença com a recompensa de la gesta de Ramon Berenguer III, un element sense actualitat al segle xvii, però present en la major part de les versions catalanes des de Bernat Desclot.

De fet, després d'aquest repàs de les característiques de la gesta del Bon Comte segons el nostre text, sembla que les principals fonts d'inspiració més immediata per a l'autor del poema foren les versions de la llegenda, que recolliren Pere Miquel Carbonell²¹ i Luca Marineo²² en els anys de pas entre el segle xv i el xvi (potser tots dos a partir d'una mateixa font, avui perduda), combinades, naturalment, amb la memòria històrica i tradicions locals de l'abadia de Poblet.

20. *Uxor charíssima, nulla nos unquam mensa, nullus nos unquam torus coniunget nisi prius Raimundum Berengarium comitem videro*, a LUCIUS MARINEUS SICULUS, *De primis Aragoniae Regibus et eorum rebus gestis libri V*, Saragossa 1509, ff. 16v-17v: «*De Raymundo Berengario nono comite Barcinone*» (Reproduït a l'Apèndix IV de l'esmentat article de JORDI RUBIÓ I BALAGUER, pp. 312-315).

21. PERE MIQUEL CARBONELL, *Chròniques de Espanya fins ací no divulgades*, Barcelona: per Carles Amorós, 1546, f. 42r: *Del XI comte de Barcelona, Ramon Berenguer, que desliurà la emperadriu de Alemanya*.

22. L'obra on relata la llegenda, *De primis Aragoniae Regibus et eorum rebus gestis libri V*, es va divulgar, més que en l'edició saragossana abans citada, dins del recull: LUCIUS MARINEUS SICULUS, *De rebus Hispaniae memorabilibus libri XXV*, Alcalà 1530 (i Frankfurt 1533).

POPULETI EXORDIUM

§ HISTÒRIA DE LA FUNDACIÓ DE POBLET, COM I PERQUÈ FONCH FUNDAT

- f. 2v/ Barchinonensem propria ditone tenebat
 Raimundus clavum comitisque insignia celsi,
 tercius undecimusque comes,¹ tunc pace clientes
 et mira semper fides virtute regebat,
 5 nominis et fama totum compleverat orbem.
 Ecce duo iuvenes (sed quenam moverat illos
 causa latet) generis qui nobilitate micantes
 divitiis fulti nimis et robore dextre
 germani, poterant Ledos vincere fratres,²
 10 virtutum Augustam nimio fulgore corruscam
 impii, adulterii³ maculabant crimini turpio.
 Infensus, nimiamque excandens pronus in iram,
 Cesar, et iniuria tunc demum concitus acri
 precipit ut mortis subeat tormenta nephanda
 15 et proprio mundet scelus hoc Augusta cruore,
 ni, dum Luna suum bisseis cornibus orbem

Ramon, comte tercer i onzè,¹ tenia el ceptre de Barcelona i les insígnies de comte excels, i amb fermesa sempre admirable regia llavors en pau els súbdits fidels, i la fama del seu nom havia omplert tot el món.

Heus ací que dos joves, egregis per la noblesa del seu llinatge, dotats amb nombrosos béns i amb un braç poderós, uns germans que podien competir amb els fills de Leda,² implacables acusaven de l'ígnominiós crim d'adulteri³ (se n'ignora el perquè) l'Augusta Emperadriu, ornada amb el prestigi de totes les virtuts. Indignat el Cèsar i encès en una ira incontenible, forçat per l'afront dolorós, mana finalment que l'Augusta sofreixi cruel pena de mort i que expii aquest crim amb la seva sang, si no

1. *Raimundus tercius undecimusque comes.* Ramon Berenguer III ocupa el desè lloc, no pas l'onzè en el rotlló genealògic dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona (Arxiu de Poblet, ms. 25), però tant als *Gesta Comitum* com a les *Chroniques d'Espagne* (f. 7) de PERE MIQUEL CARBONELL li pertoca l'onzè lloc.

2. *Ledos...fratres.* Els Diòscurs, Càstor i Pòl·lux són anomenats així per sa mare, Leda. Cf. HORACI, *Odes* I, 12, 25.

3. *Augustam adulterii maculabant crimini turpio.* Més avall (v. 133 in marg.) s'identifica aquesta emperadriu amb Matilde, la muller anglesa d'Enric V. Però la llegenda de l'emperadriu acusada d'adulteri evoca de lluny la història de Judit de Welp, segona muller de Lluís el Piadós, a qui els fills grans d'aquest atribuïen una relació il·lícita amb el comte franc de Barcelona, Bernat de Septimània.

- complet et assiduum per lapsum volvitur annus,
 armis inveniat cum nobilitate potentes
 quique eius veniant bello defendere partes
- f.3r/20 criminis et noxam impositi decerpere dextra.
 Alis fama volat nimium linguosa vetustis
 crudelem cunctis pandens regionibus aussum.
 Iam scelus hoc rigidas Comitum penetraverat aures
 auxiliumque parat, meritas et summere penas.
- 25 Deserit Hisperie⁴ fines, Germanaque pergens
 littora, clara tuas penetravit Gallia metas
 et, dum per varias agitat mens provida moles
 Frigidi ad insignes Fontis⁵ deducitur arces
 Cistercii claraque religione refulgent.
- 30 Consilium capit, ut monachi velamine tectus
 cum socio tamen Germanas pergat in oras.
 Se nova Cisterci promittit condere tecta,
 si Deus optimam dignetur tradere palmam
 partaque sit dubio sibi nunc victoria Marte,⁶

troba paladins de noble condició que vinguin a defensar amb les armes la seva causa i arrenquin per la força del seu braç la taca del crim imputat, abans que la lluna no completi la seva òrbita de dotze fases i amb el seu curs acabi el tomb d'un any.

La fama xerraire vola amb les seves ales vetustes fent conèixer pertot arreu el cas massa cruel. Ja havia arribat aquesta desgràcia a l'oïda severa del comte, i es prepara per prestar auxili i per assumir el risc.

/v. 25/ Deixa enrera Hespèria⁴ i adreçant-se a les regions germàniques penetra, Gàl·lia il·lustre, els teus confins. I mentre la seva ment prudent cavil·la les diverses i greus dificultats, arriba a la mansió insigne de Fontfreda,⁵ que resplendeix per l'Orde il·lustre de Cister. Pren la decisió que entrarà a les contrades germàniques vestit de monjo i amb un company. I promet bastir una nova casa de Cister, si Déu es digna de donar-li èxit i d'atorgar-li la victòria en aquell incert combat,⁶ descarregant

4. El nom pot designar les dues penínsules de la Mediterrània occidental. Aquí es refereix a Hispania. Cf. HORACI, *Odes*, I 36, 4; VIRGILI, *Eneida* VIII, 77.

5. *Frigidi Fontis arces... Cistercii claraque religione refulgent*. Anacronisme evident: en vida de Ramon Berenguer III (1082-1131) existia ja Fontfreda, fundada el 1093, però l'abadia no es va incorporar a l'Orde Cistercenc fins a l'any 1145.

6. *Marte*. El nom del déu de la guerra s'empra sovint entre els clàssics com a sinònim de lluita o combat. Cf. OVIDI, *Metamorfosis* XIV, 450: *suo Marte cadunt*; TÀCIT, *Historia* IV, 35. *incerto Marte*.

- 35 Augustam falso deponens crimini furti
sospes et Hispanie remeabit littora terre.
Consilium monachis aperit testisque recedit,
accinctus sacro prodibat uterque cucullo
et Comes et socius. Iamque intentata legebant
- 40 littora Danubii, gemino quoque nomine claro
cesaream petunt urbem⁷ votisque precantur
unanimis celi Regem terreque Potentem
dirigere inceptos dignetur et undique gressus.
Turris erat nimium validis constructa columnis
- 45 cuius parva quidam circumdat moenia fossa;
hic detenta sui mandato Cesaris uxor
auxilium expectat vel soevi numina fati.
Hinc atque hinc muri crebris custodibus ardent,
ne fugare aut mortis perceptum evadere soeve
- 50 Augusta et patria valeat discedere terra.
Dificilis cunctis aditus prohibente ministro
cesareo rigide. Sed qui non pectora vincis
- f. 3v/ auri sacra fames?⁸ Vel que non pectora mulces?

l'Augusta de la falsa acusació del crim d'engany, i si pot tornar indemne als confins de la terra d'Hispània. Confia els seus propòsits als monjos i el valedor se'n va; l'un i l'altre, comte i company, fan camí vestits amb la sagrada cogulla. I tan aviat com arribaven a les desitjades ribes del Danubi, s'adrecen a la ciutat imperial, ben cèlebre amb un nom compost,⁷ i demanen fent vots al Rei Omnipotent de cel i terra que vulgui dirigir en tot moment l'empresa començada.

Hi havia una torre construïda amb columnes molt robustes i amb una muralla de poc perímetre, però rodejada d'un fossat, on estava empresonada per manament del Cèsar la seva esposa, esperant socors o bé l'acompliment d'un cruel destí. Pertot els murs eren curulls de nombrosos guardes, perquè l'Augusta no pogués fugir ni evitar la sentència de cruel mort./v. 50/ ni pogués escapar cap a la seva pàtria.

L'accés era difícil per a tothom, car el prohibia rigorosament un intendent del Cèsar. Però quina voluntat no és vençuda per la sagrada fam d'or?⁸ Quina voluntat no es doblega? Allò que els precis no pogueren, ho

7. *Gemino quoque nomine claro cesaream petunt urbem*. La ciutat imperial vora el Danubi podria ser Ratisbona o Regensburg (*Castra Regina*) o bé Augsburg (*Augusta Vindelicorum*).

8. *Sed qui non pectora vincis auri sacra fames?* Cf. VIRGILI, *Eneida* III, 56-57: *quid non mortalia pectora cogis auri sacra fames?*

- Quod precibus nequit per magno comparat auro
 55 atque ultro flavo concedunt vota metallo,
 aureaque obscuro ingreditur laquearia passu.
 Augustam alloquitur mortis terrore paventem
 et vero est ficto confessio facta ministro.
 Tunc vitae narrat seriem, quod criminis expers
 60 impositi, tantos toleret sine fine labores
 tristior atque lachrimis perfussa nitentes.
 Solatur miseram celse Comes inclytus urbis
 precipiens fugie persolvat iura pudicae
 infestosque sua depellat mente dolores.
 65 Auxilium spondet periturae tradere famae
 et claram exponit generis cum nomine prolem,
 precipiendo graves ne perveniret ad aures
 Caesaris, et dictis moerentia pectora mulcet:
 Trado meum Harpocrati⁹ nomen Augusta silenti
 70 et soles clausum retinebis pectora ternos
 postquam hostes palma insignis calcabo superbos
 aeternamque tibi tribuam per saecula famam.
 Deseruit miseram tanto solamine fultam
 Raimundus celsaque etiam fastigia turris,
 75 intrepidus bello pergens, in utrumque paratus:

compra amb or abundant; gràcies al copiós metall groguenc es realitzen els desigs i entra amb pas silencios sota els sostres daurats.

Parla amb l'Augusta espaordida amb la por de la mort i una confessió és feta verament al sacerdot fingit. Llavors ella conta els esdeveniments de la seva vida, neta del crim de què és acusada, molt trista i vessant llàgrimes brillants per haver de sofrir tantes proves i tan grans.

L'ínclit comte de l'excelsa ciutat conhorta la infeliç, demanant-li instantment que mantingui els deus drets d'innocent i que allunyi del seu pensament els dolors que la torturen. Promet defensar l'honor de la condemnada i li manifesta la grandesa del seu llinatge i el renom de la seva família, tot manant-li que això no arribi a l'oïda severa del Cèsar, i consolant aquell cor entristit amb aquestes paraules: «Augusta, lliuro el meu nom al silent Harpòcrates,⁹ i el retindràs tancat dins del teu pit fins a tres dies després que hagi esclafat els altius enemics amb insigne victòria i et guanyi fama eterna enllà dels segles.»

Ramon deixa consolada la infeliç amb un conhort molt gran i deixa alhora les nobles estances de la torre,/v. 75/ encaminant-se intrèpid a la

9. *Harpocrati... silenti*. Divinitat del silenci, d'origen egipci. Cf. CATUL, 74, 4.

- crimine sine illam, et duris dissolvere vinclis,
 seu pugna invalidus misero concedere fato.
 Invenit socium monachi velamine tectum
 et facti narrat seriem, auxiliumque precatur.
- 80 Protinus exuitur sacrum pius ille cucullum,
 ferrea suscipiens furibunda tegmina Martis.¹⁰
 Hoc facit et socius, nec eos Chironia proles¹¹
 deserit. Hinc celsas conscendunt Caesaris arces,
 auditaque viae causa, quod tollere soevis
- 85 immatura volunt Reginae stamina Parcisi¹²
 et falsis illam valida defendere dextra
- f. 4r/ actam criminibus iusto certamine belli.
 Exultat summi regnator maximus orbis,
 Cesar, et ambigo designat tempora Marti.¹³
- 90 Ut primum roseo surgens Aurora¹⁴ cubili
 limbraei claro predixit lumina mundo
 arma assueta capit,¹⁵ pergensque in prelio soevus

lluïta, disposat a afrontar dues possibilitats: descarregar l'Augusta del crim i deslliurar-la de la dura presó, o bé rendir-se al destí miserable, si és vençut en la lluïta.

Troba el seu company disfressat amb l'hàbit de monjo, li conta el que s'ha esdevingut i li demana ajuda. Tot seguit el piadós comte es lleva la sagrada cogulla i es revesteix amb la fèrria i bel·licosa armadura de Mart,¹⁰ i també ho fa així el seu company, i no els manca la fillada de Quiró.¹¹ D'ací se'n puguen als nobles palaus del Cèsar i, havent escoltat el motiu del seu viatge i que volen deslliurar la Reina del filat prematur de les Parques¹² cruels i defensar en un duel judicial amb mà forta l'acusada de falsos crims. Se n'alegra el Cèsar, sobirà suprem del món sencer, i fixa el moment de l'incert combat.¹³

Tan aviat com l'Aurora,¹⁴ sortint de la seva cambra rogenca, anuncia al món el nou dia, Ramon pren les armes usuals¹⁵ i encaminant-se al cruel

10. *Tegmina Martis*. Mart és el déu de la guerra, esmentat ara en sentit propi.

11. *Chironia proles*. Es refereix als cavalls. Segons OVIDI, la filla del centaure Quiró, Ocíroe, es transformà en egua (*Metamorfosis*, II, 635-675).

12. *Immatura...stamina Parcisi*. Les Parques eren les tres germanes que filaven el destí ineluctable. Cf. HORACI, *Odes* II, 3, 16; OVIDI, *Amors* I, 3, 17.

13. Vid. nota 6.

14. *Roseo surgens Aurora cubili*. L'aparició de l'Aurora és un tema homèric reprès sovint per VIRGILI (*Eneida* IV, 129 o VII, 26)

15. *Arma assueta capit*. Cf. OVIDI, *Metamorfosis* II, 603.

- inquirit cura socium Raimundus inani,
 namque timens vultus rigidi Mavortis¹⁶ acerbas
 95 promissam servare fidem neglexerat, inde
 cesareas solus properat Comes inclytus arces.
 Quem Romanorum verbis dominator acerbis
 insequitur, socii obiiciens, carpensque timorem.
 Ad quem sic hilari Raimundus pectore fatur:
 100 Pandorae¹⁷ graviter quassatus munere corpus
 hospitio mansit socius, tamen ipse paratus
 illius atque vices supplere in prelia nostras
 accessit, solus mavortia¹⁸ munera carpam.
 Nam Deus Omnipotens, celsi Fabricator Olympi,
 105 me iustam Augustae sinet hec defendere causam,
 Pathnica¹⁹ nulla premunt nostros contempta capillos.
 Promissam quicumque ergo descendat arenam
 et singulare mecum certamine pugnet,
 ut nostre valeat vires cognoscere dextrae,
 110 nam robur validi tunc experiri lacerti.

combat busca el seu company inútilment, ja que aquest, tement la dura faç de l'inflexible Mart,¹⁶ havia negligit el compliment de la fidelitat promesa.

L'ínclic comte s'adreça tot sol al palau imperial i allí el senyor dels Romans li retreu amb agre paraules l'absència del company i en denigra la covardia. Ramon amb cor tranquil li respon: /v. 100/ «L'altre s'ha quedat a la posada per culpa de Pandora¹⁷ greument malalt, i amb tot jo mateix em presento, disposat a fer honor en la batalla als meus compromisos i als seus. Afrontaré tot sol el deure de lluitar.¹⁸

Ja que Déu Omnipotent, creador de l'Olimp excels, em permet defensar la bona causa de l'Augusta, aquí present, cap pànic¹⁹ menyspreable no eriça els meus cabells. Per tant, qualsevol que baixi a l'arena i lluiti amb mi en combat singular per conèixer la força de la meva dreta, podrà experimentar el vigor d'un braç impetuós».

16. *Vultus rigidi Mavortis*. *Mavors* és la designació arcaica i poètica de *Mars*. Cf. VIRGILI, *Eneida* I, 276 i VII, 630.

17. *Pandora*. La primera dona en la mitologia grega, formada del fang i ornada amb tota mena de qualitats pels déus (HESÍODE, *Opera et dies*, 60-62).

18. *Mavortia munera*. Vid. notes 6 i 16.

19. *Pathnica nulla... contempta*. El pànic (del grec πανικον abreuament de πανικός ταραχος) és el terror causat per Pan, la divinitat boscana a la qual s'atribuïen les remors i els sorolls d'origen desconegut. Cf. VIRGILI, *Eneida* VIII, 350.

- Hec ait operiens duri consortia Martis.
 Decretumque videns pugnandi accedere tempus,
 se Christi signo statuit fulciri triumphi,
 Martini sacrum deduxit protinus ensem,²⁰
- 115 ingentesque tibi referens Sanctissima grates,
 coelestis Geniti Mater pudibunda Tonantis,²¹
 implorabat opem soevi discrimina belli.
 Caesar et eventum populo spectante tuetur.
- f.4v/ Ecce Comes sublimis equo, mucrone corruscans,
 120 intrepidus pergens iam finem imponere liti
 ardebat. Prior invehitur furibundus in hasta,
 accusatorum contraria tela ministrat
 unus et occursum spectat venientis acerbum
 fervidus adverso ferrum sub pectore condit
- 125 et prosternit equo deiectum. Frigore membra
 solvuntur mortisque iacent oppressa sopore,
 tartareas animus statim properavit ad oras.²²
 Iam Comes alterius congressum spectat in armis,
 sed nimio pressus condemnat bella timore.
- 130 Iam socium valida stratum iacuisse sub hasta
 prospiciens, similem metuebat iure ruinam.

Això digué, cobrint-se amb l'armadura del feroç Mart. I veient que s'apropava el moment designat per combatre, decidí confortar-se amb el senyal del triomf de Crist, desembeinà la sagrada espasa de sant Martí²⁰ i, fent-vos complidíssims acataments a Vós, Santíssima Mare de l'Unigènit Tonant²¹ celestial, us implora l'ajut en els perills del cruel combat. I el Cèsar assisteix a aquell duel amb el poble expectant.

Heus ací que el comte sublim, refulgent a cavall amb l'espasa i avançant intrèpid, glatia per acabar amb el litigi. Furibund escomet amb la llança primer, i un dels acusadors preparat per la lluita espera la terrible investida de l'atacant, que ardorós enfonsa el ferro en el pit de l'adversari /v. 125/ i el tira per terra descavalcant-lo. Els seus membres s'afluixen amb la fredor i decauen feixucs amb el son de la mort, mentre l'esperit de seguida fa via cap a les ribes del Tàrtar.²²

20. *Martini sacrum ensem*. Cf. PERE MIQUEL CARBONELL, *Chròniques de Espanya fins ací no divulgades*, Barcelona 1546, f. 42.

21. *Tonantis*. L'antiga poesia cristiana no va desdenyar l'aplicació a Déu d'aquest apel·latiu de Júpiter. Cf. PRUDENCI, *Cathemerinon* VI, 81; XII, 83; *Peristephanon* VI, 98; X, 277.

22. La descripció de la violenta mort del primer dels calumniadors evoca les nombrosíssimes situacions semblants en la *Il·liada* i en l'*Eneida*.

- Caesaream lachrimis veniam deposcit ab ortis
 Augustam falso proponens crimine vincitam.
 (esta emperatriz se deia Matilda)
 Non audet Comitibus validos tentare lacertos,
 135 suscipere infestae neque debita premiae linguae
 Raimundo cedit, compressus corda pavore,
 et coram populo se victum iure fatetur.
 Faelici postquam compleverat ista triumpho
 prelia, sanguinea exultans descendit arena
 140 hospitiumque petit duris occultis in armis,
 quem magna operiens iuvenum comitante caterva,²³
 Caesar, agit meritas pro tanto munere grates.
 Sed postquam exiguo commendat membra sopori,
 dimidium fati genitrix tenebrosa profundi
 145 fecit iter, solitasque videt vanescere vires,
 primo iamque diem cantu predixerat ales
 nuncia venturi predicens lumina solis,
 at Comes obscure per amica silentia noctis²⁴

Ja el comte amb les armes espera l'encontre amb l'altre acusador, però aquest refusa la lluita corprès per un greu terror. Veient que el company jaia per terra abatut per la impetuosa llançà, temia amb raó una desfeta semblant.

Amb llàgrimes als ulls demana perdó al Cèsar, declarant que l'Augusta es veu encadenada per un crim fals. I és que no gosa desafiar els vigorosos braços del comte i rebre així la recompensa deguda a la perversa calúmnia. Es rendeix a Ramon amb el cor ple de por i es declara vençut justament davant del poble.

Després d'haver dut a terme el combat amb un triomf ben feliç, abandona exultant l'arena sangonosa i s'adreça a la seva posada amagat per la forta armadura, i el Cèsar, rodejat d'un seguici nombrós de joves cavallers,²³ li dóna moltíssimes gràcies pel combat formidable.

Però el comte, després de donar un breu descans al seu cos, quan la tenebrosa mare del fat profund havia fet la meitat del seu camí i veu dissipar-se les tenebres, abans no anunciï el dia el gall amb el seu cant, pregonant l'Aurora precursora del sol, s'encamina cap als confins d'Hispania i torna a la seva terra a través del silenci amic²⁴ de la nit fosca.

23. *Magna operiens iuvenum comitante caterva*. Cf. VIRGILI, *Eneida* I, 947: *Dido incessit magna iuvenum stipante caterva*.

24. *Amica silentia noctis*. Cf. HORACI, *Epodes* V, 51.

- Hispanos properat fines, patriamque revisit.
 150 Iamque diem claro reddebat lumine Tythan²⁵
 purpureoque Aurora²⁶ suo discesserat ortu,
 Augustus claris palmam celebrare trophis,
 f 5r/discrimenque illi charae presolvere vitae
 exardens, primos ac nobilitate potentes
 155 mittit in hospitium, qui secum adducere curent
 Raimundum meritis et clara stirpe micantem,
 preparat immodico Comiti convivia sumptu
 expectatque virum letus, quem Marte creatum
 facta res valide cognoscens robora dextrae.
 160 Ecce domum repetit iuvenum clarissima proles
 cesaream, mesta referens hec nuncia voce:
 Incertum properavit iter, patriamque revisit.
 Postquam pulchra suos properabat Cythia²⁷ currus
 oceano et liquidis contingere fluctibus ille,
 165 qui sevim poterat revocare in prelia Martem,
 causa latet facti,²⁸ vel quas migravit in oras.

/v. 150/ Ja el Tità²⁵ creava de nou el dia amb claror resplendent i l'Aurora²⁶ es retirava amb el seu inici rogenic, quan l'August, anhelant celebrar la victòria amb festes esplèndides i recompensar l'alliberament del perill de la persona estimada, tramet a la posada els nobles principals i més poderosos perquè facin venir Ramon, esplendent pels seus mèrits i per la grandesa de la seva nissaga, mentre fa preparar per al comte un banquet fastuós. I alegre espera aquell baró fet per a la guerra, havent conegut el poder del seu braç. Però vet aquí la preclaríssima comitiva de cavallers que torna al palau del Cèsar, referint-li amb aquestes paraules la trista notícia:

«Ha marxat per un camí desconegut, ha tornat a la seva pàtria, després que la bella Cynthia²⁷ s'afanyés per arribar amb els seus carros a l'oceà i a les aigües remoroses. Aquell que en la lluita havia pogut canviar el curs del cruel destí, ha marxat a la seva terra, se n'ignora el perquè²⁸ i la direcció que ha seguit.»

25. *Tythan*. Es tracta del Sol, Hiperió. VIRGILI, *Eneida* IV, 119.

26. Nova al·lusió a l'Aurora. Vid. nota 14.

27. *Suos properabat Cythia currus*. La deessa Diana era anomenada també Cynthia. Cf. HORACI, *Odes* III, 28, 12. En el seu curs el sol, la lluna i l'aurora surten de i retornen a l'Oceà. Cf. OVIDI, *Metamorfosis* XV, 186-198; o també VIRGILI, *Eneida* IV, 129.

28. *Causa latet facti*. Expressió clàssica molt freqüent. Cf. VIRGILI, *Eneida* V, 5.

- Tunc iubet Augustam penetralia celsa subire
 Caesar, et hec hilari tandem sermone locutus:
 Tolle meo ingentem mulier de pectore curam,
 170 fida thori, comes una mei, quam crimini turpi
 insontem duri cognoscere numina fati
 precepi et mestas proscindere fila sorores,²⁹
 dic, oro, quis te tantis servare periclis
 et ficto valuit dissolvere crimine furti?
 175 Promissae servans fidei mandata, marito
 denegat hoc aperire tribus Augusta diebus
 dicens: Qui duro eripuit me crimine mortis,
 sacratio monachi nuper velamine tectus,
 carceris est nostris celsas deductus in arces
 180 et cum se Christi ficto sermone ministrum
 iactaret monachumque simul, soeivissima plorans
 funera et iniustam pro falso crimine mortem,
 praecepit ut commissa diu peccata renarrans
 confitear, sanctis monachi respondeo iussis.
 185 Tunc lachrimans pandit generis cum nomine prolem
 f. 5v/ atque suam promittit opem auxiliumque futurum,
 precipiens clausum conservem pectore nomen

Llavors el Cèsar decideix de pujar a les altes estances i parla finalment a l'Augusta amb alegre paraula:

«Lleva del meu pit una gran preocupació, muller fidel al llit conjugal, única esposa meva, a qui essent innocent d'un crim vergonyós vaig manar que sofrís els designis d'un fat cruel i que les tristes germanes,²⁹ les Parques, li tallessin l'ordit de la vida. Et prego que em diguis qui et pogué salvar de tan grans perills i desmentí la falsa acusació d'engany.»

/v. 175/L'Augusta denega respondre al que el marit demana fins al cap de tres dies, guardant el secret promès i dient-li:

«El qui em va salvar de la cruel i mortífera acusació, vingué a les altes estances de la meva presó i, com que es presentà amb paraula fingida com a monjo i ministre de Crist, i jo plorava la meva fi cruel i la mort injusta a causa d'un fals crim, em va manar que confessés els pecats de la meva vida passada, tornant-me'n a acusar. Jo accedeixo a les santes demandes del monjo. I en acabat, amb llàgrimes em revela qui és ell, quin és el seu llinatge i també em promet el seu concurs i auxili en endavant,

29. *Mestas proscindere fila sorores*. Nova al·lusió a la tasca fatal de les Parques. Vid. nota 12.

- donec agat ternos Phebus³⁰ sua lumina soles,
 promissique fidem transacto tempore, Caesar,
 190 preceptis parebo tuis remque ordine pandam.
 Idque pio cedit Augusto, probat undique turba.
 Et iam ter roseo surgens Aurora³¹ cubili
 Phebos gaudens mundo praedixerat ortus,
 ecce iterum chari penetralia celsi mariti
 195 ingreditur magna iuvenum stipante corona³²
 Augusta et gravibus sic est exorsa loquellis:
 Raimundus Berengarius cognomine dictus,
 Barchinonensis celse Comes inclytus urbis
 tertius, hic patrios properat contingere fines.
 200 Hic me tam soevis valuit servare periclis
 restituit simil amissum cum nomine nomen.
 Ardet amore ducis Caesar nec deserit ulla
 querendi seriem. Sed postquam amittere tempus
 prospiscit et vanum frustra tentare laborem,
 205 convocat Augustam et tali sermone profatur:

manant-me que mantingui el seu nom guardat en el meu pit, fins que Febus³⁰ hagi fet sortir la llum del sol tres vegades. I així li ho vaig prometre. Passat aquest termini, Cèsar, em sotmetré al teu desig i t'explicaré la cosa com cal.»

L'August piadós accepta aquestes raons i ho aproven tots els presents. I quan, sortint per tercera vegada de la seva cambra rogenca, l'Aurora³¹ anunciava joiosa al món el naixement de Febus, heus ací que l'Augusta entra una altra vegada a les estances de l'alt i estimat marit, envoltada d'una nombrosa cohort de joves cavallers,³² i amb paraules tendres i greus li parla així:

«El que s'anomena Ramon Berenguer Tercer, il·lustre comte de l'excelsa ciutat de Barcelona, el que ara s'apressa per arribar a les contrades de la seva pàtria,/ v. 200/ aquest tingué el valor de salvar-me d'uns perills tan cruels i em restituí la fama perduda juntament amb l'honor.»

El Cèsar s'abranda d'afecte envers el cabdill i no estalvia cap mitjà per buscar-lo. Però quan veu que el temps passa i que és inútil provar de trobar-lo, convoca l'Augusta i li parla amb aquestes paraules:

30. *Phebus*. És Apol·lo el déu solar. Cf. VIRGILI, *Eneida* III, 251.

31. *Roseo surgens Aurora cubili*. Tercer esment de l'Aurora. Vid. notes 14 i 26.

32. *Ingreditur magna iuvenum stipante corona*. Una altra referència a l'entrada en escena de la reina Dido. Vid. nota 23.

- Nec mensa nostro nexis dignata cubili³³
 Hispane donec superabis limina terre
 et Comes hic nostras tecum descendat in oras
 invitus terne dimittam penta sorori
 210 et miseram semper promitto ducere vitam,
 si desiderio cessas imponere finem.
 Illa tamen charo nimium propensa marito
 ad Laletanos³⁴ statuit se accingere fines
 et sex cardineo fulgentes ordine secum
 215 deducit socios, magna comitante caterva³⁵
 pontificis cuncti, comitum generosa propago
 atque ducum hanc sequitur regali splendida luxu.
 f. 6r/ Iam septem impleverat renovando cornua Phebae,³⁶
 cum Perineos saltus penetravit amenos
 220 arripiensque viam Gerunde constitit arcae.
 Ut primum Augustae Comitum pervenit ad aures
 adventus, claros ac nobilitate potentes
 se vocat, et dictis sublimia pectora mulcens
 commendat precibus festivas tollere pompas

«No compartirem ni taula ni tàlem,³³ que no hagi anat a les terres d'Hispania i que no hagi vingut aquest comte amb tu a la nostra terra. M'acomiararé a contracor de l'esposa estimada i prometo menar d'ara endavant una vida miserable, si no satisfàs el meu desig.»

Però ella, molt ben predisposada en favor del marit estimat, decideix adreçar-se a les contrades laietanes³⁴ i s'enduu amb ella sis acompanyants honorats amb la dignitat cardenalícia, seguits d'una gran i esplendorosa comitiva³⁵ de tots els prelats i de la noble nissaga dels comtes i els ducs. Quan s'havien mudat set vegades els corns de Febe,³⁶ van arribar als agradables boscos dels Pirineus i van fer via cap a la fortalesa de Girona.

Tan aviat com pervingué a l'oïda del comte l'arribada de l'Augusta, convoca els il·lustres i poderosos de la seva cort i els encomana preparar-

33. *Nec mensa nostro nexis dignata cubili*. Reminiscència del darrer vers de l'ègloga IV. Cf. VIRGILI, *Bucòliques* IV, 64: *Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est*.

34. *Ad Laletanos fines*. Laletània era el territori al voltant de Barcino, que formava part de la Tarraconense. Cf. PLINI EL VELL, *Història Natural*, XIV, 71.

35. *Magna comitante caterva*. Vid. notes 23 i 32.

36. *Cornua Phebae*. Febe és una altra de les denominacions de Diana, la lluna. Cf. VIRGILI, *Geòrgiques* I, 431. *Phoebus* i *Phoebe* són els germans Apol·lo i Àrtemis-Diana, el sol i la lluna.

- 225 atque ut fama suum toto celebraret in orbe
 nomen, et ingentes veheret linguosa remotas,
 ingentes epulas, convivium lauta paravit,
 que nec prisca colit fastis studiosa iuventus
 nec celebrata sacro memorantur carmine vatum.
- 230 Occupat innumeris exundans semper in escis
 mensa scatens dapibus³⁷ bis senos milia passus,
 Eulaliae qua nunc protenditur area Divae
 et qua terra tuum spectat Montcada cacumen.
 Nobilium Comes interea longo agmine septus
- 235 Augustam querens Gerunde constitit arce.
 Barchinonenses properant contingere muros
 miranturque vias stratas longo ordine mensas,
 laudibus et Comitum tollunt ad sidera miris.
 Ter quinos claro compleverat lumine soles
- 240 Phebus, ut indomitae penetrarunt moenia terre
 Augustam socians Germanas pergit in oras
 Raimundus patrie linquens vestigia, chare

li festes, movent els cors sublims amb bones raons./ v. 225 / I a fi de que la fama faci cèlebre el seu nom arreu del món i el porti falaguera a moltes i remotes regions, fa preparar un sumptuós festí de menges innombrables, que ni en els fasts antics no en trobaria cap de millor la joventut estudiantina, ni es pot recordar que en celebrés un d'igual la sagrada poesia dels inspirats.

Una taula desbordant pertot de menjars incomptables,³⁷ curulla d'aliments, s'estengué al llarg de dotze mil passos, començant on ara hi ha el pla de Santa Eulàlia i arribant fins al peu del cim de Montcada. I mentrestant el comte envoltat d'un bon estol de nobles se'n va a la fortalesa de Girona per trobar-se amb l'Augusta, i s'apressen plegats cap als murs de Barcelona i admiren les taules parades en llarga corrua al costat de la via, i amb meravellades lloances posen el nom del comte per les estrelles.

Febus havia recorregut quinze jorns amb llum esplendent des que entraren en els límits del país indomtable, i Ramon marxa a les terres germàniques junt amb l'Augusta, deixant enrera els verals de la pàtria

37. *Mensa scatens dapibus*. La rica taula parada des del portal de Santa Eulàlia fins a Montcada apareixeria també al PSEUDOBERNAT BOADES [JOAN GASPÀR ROIG I JALPÍ, O. Min., 1624-1691], *Libre dels feyts d'armes de Catalunya*, ed. ENRIC BAGUÉ, Barcelona 1935, vol. III, 101. (A les pp. 73-112 es troba la llegenda del bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya).

- Teuthonice ut primum subii telluris honores
 Caesaris aggreditur preclara palatia summi,
 245 signa ubi iam parti cernit manifesta triumphii
 cui Caesar meritas pro tanto munere grates
 semper agit, valide commendans robora dextre.
 Argentique illum donis exornat et auri,
 atque iterum fines repetit Raimundus Iberos.
 250 Tunc immaturi preventus numine fati
 f. 6v/ solvere vota Deo cupiens promissa Potenti,
 Raimundum revocat genitum cognomine quartum,
 precipiens sacras Cistercii construat aedes,
 cum primum clavum precelse gesserit urbis.
 255 Et pius ad superas migrans deducitur arces.
 Barchinonensis quartus comes inde creatur
 Raimundus Berengarius pietate coruscans,
 qui patri regno et validis successit in armis.
 Pratorum expulsis purgat montana paganis,
 260 construit et Domino trecentum templa polorum³⁸

estimada. Per tal de rebre els honors del país teutònic, s'acosta de primer als palaus preclars del Cèsar altíssim, on es veuen els senyals evidents del triomf conquerit i el Cèsar no cessa de donar-li les gràcies pel gran servei prestat, ponderant la força del seu braç poderós.

El proveeix de dons d'or i de plata, i amb ells Ramon refà de nou el camí cap als confins ibèrics./ v. 250 /

Llavors el sobtà un prematur voler del fat i, desitjant complir els vots fets al Déu potent, crida el seu fill Ramon anomenat el Quart i li mana que construeixi una sagrada casa de l'Orde de Cister així que hagi rebut el ceptre de l'excelsa ciutat. I piadós és portat a les estances del cel en deixar aquesta vida.

Després és creat comte de Barcelona Ramon Berenguer Quart, excel·lent per la seva pietat, que succeeix son pare en el govern i en el coratge de lluitar. Neteja les muntanyes de Prades expulsant-ne els pagans i aixeca tres-cents temples³⁸ al Senyor del cel; entre aquests funda la sa-

38. *Construit et Domino trecentum templa polorum*. Cf. *Gesta Comitum Barcinonensium*, ed. L. BARRAU DIHIGO – J. MASSÓ TORRENTS, Barcelona 1925, p. 8: *Hic Raimundus Berengarii tertius quartum iam suo nomine Raimundum Berengarii filium genuit, comitem post se Barchinonensem... Ilerdam ac Fragam cepit. Post hec Miravetum opinatissimum castrum ac Siuranam, non dicam munitissimum oppidum sed montana fortissima, et plurima castra circa litus Iberi amnis a Tortosa usque Cesaraugustam cepit, et Christi Ecclesiam usque ad trecenta et eo amplius altaria*

- inter que sacras Populeti condidit arces,
 ut commissa sibi defuncti vota parenti
 expleret, donisque illas ingentibus ornat.
 Sed Pater Omnipotens, qui nutu temperat orbem,
 265 quoque poli terraeque sacras moderatur habenas,
 quam sibi grata forent longos mansura per annos
 hec Populetani praeclara palatia tecti
 dignatus populo signis ostendere miris.
 Nam tria sydereo rutilabant lumina coelo
 270 diversis se iuncta locis, totumque micanti
 reddebant orbem claro splendore corruscum.
 Admirans Comes et coelestia signa pavescens
 exiguas Catharinae³⁹ tibi modo construit aras,
 quas super ardenti fulgebat lumine sydus.
 275 Nec tamen interea pavido sua fulgura mundo
 vissa negant iterum celse tria lumina coelo,
 hinc Divo modicam Stephano⁴⁰ quoque consecrat aram,

grada mansió de Poblet per complir la promesa del pare difunt i l'enriqueix amb donacions magnífiques.

I encara més, el Pare Omnipotent que governa l'univers amb la seva voluntat i reté les sagrades regnes del cel i de la terra, es dignà a manifestar al poble amb senyals admirables com li serien de grates per llargues anyades les preclares estances d'aquesta casa de Poblet. En efecte, tres llums espurnejaven en la nit estrellada i fixant-se en diversos llocs hi retornaven centellejant per tot l'espai amb un extraordinari i brillant resplendor.

Meravellat el comte i ple de reverència davant dels signes del cel, construeix de seguida per a Vós Caterina³⁹ un petit santuari al lloc on fulgurava un estel amb llum ardent. Però encara no deixen de brillar altament amb la seva claror les tres llums altra vegada des del firmament sobre els homes temorencs. D'ací que es consagri també un modest santuari a sant Esteve⁴⁰ allà on una estrella lluu amb un excés de claror.

dilatavit (anno MCLIII). El pseudoBoades en canvi parla de *CCCL sgleyas*. També l'elogi fúnebre ripollès del comte diu: *Ecclesiam Dei usque ad trescentas ecclesias in finibus Sarracenorum construxit sive dilatavit* (ANTONI DE BOFARULL, *Los Condes de Barcelona vindicados*, II, 201).

39. La dedicació de les tres esglésies pobletanes segons la llegenda de les tres llums misterioses ha estat recollida per JOAN AMADES, *Poblet, tradicions i llegendes*, Barcelona 1947, pp. 19-24. Cf. també JOAQUIM GUITERT i FONTSERÉ, nota 8 de la introducció.

40. Vid nota anterior.

quam stella immodicis lustrat fulgoribus ardens.
 Nec protentosis cessant fulgere corrusca
 sydera luminibus, solito vehementius ardent,
 280 construit egregium et forma mirabile templum,
 et celsis illud iubet exornare columnis
 atque tibi aetherei Genitrix pudibunda Tonantis⁴¹
 Ordinis et nostri Mater venerabilis albi
 285 consecrat, et rutilo cedunt tria lumina coelo.
 f. 7r/ Sedis Apostolicae regimen clavumque gerebat
 tertius Eugenius,⁴² nostri decus Ordinis alimum,
 Romani Imperii Caesar retinebat habenas,
 qui Federicus⁴³ vulgari est nomine dictus,

No deixen de fulgir els estels espurnejants amb portentosa llum, sinó que més aviat brillen encara més. Finalment construeix un temple magnífic i d'admirable bellesa, mana exornar-lo amb altes columnes i us el dedica a Vós, púdica Engendradora del Tonant eteri i Mare venerable del nostre blanc Orde.⁴¹ I es fonen les tres llums en el cel rutilant.

Tenia la supremacia i el govern de la Seu Apostòlica Eugeni Tercer, honor del nostre Orde,⁴² i portava les regnes de l'Imperi Romà el Cèsar, anomenat Frederic,⁴³ quan segons conten foren posats els fonaments del monestir de Poblet.

41. Vid. nota 38. D'altra banda, la dedicació de l'església principal del monestir a la Mare de Déu la disposen els Estatuts de l'Orde Cistercenc des dels inicis.

42. Bernat Paganelli, el beat Eugeni III, papa des del 1145 fins al 1153, havia estat monjo a Claravall.

43. *Federicus*. Es refereix a l'emperador romanogermànic Frederic I Staufen *Barba-roja* (1123-1190), que fou coronat a Aquisgrà l'any 1152 (i a Roma el 1155).

- 290 cum Populetae peribentur iacta fuisse
 fundamenta domus monachosque tempore plures
 (lo primer abad se diu Gerardo)
 Bernardus Vallisclarae⁴⁴ clarissimus abbas,
 virgineum qui olim meruit gustare liquorem
 atque etiam Christi sacramento sanguine pasci,
 295 Frigidi ab immodico demittit limine Fontis
 moribus exornent Populeti tecta pudicis,
 abbatem propriam designat voce Gerardum⁴⁵
 religione quidam et nimis virtutibus alium
 quique sibi sciret commissas pascere gentes.

Bernat, el preclaríssim abat de Claravall⁴⁴ que en altre temps meresqué tastar el nèctar virginal i també ser alimentat amb la sagrada Sang de Crist, féu baixar de Fontfreda uns monjos (amb el temps nombrosíssims) per enaltir la casa de Poblet amb uns costums honestíssims i designà personalment l'abat Guerau,⁴⁵ home admirable per la seva pietat i per moltes virtuts, ja que calia que sabés governar les persones encomanades a la seva cura.

44. La intervenció de sant Bernat en la fundació de Poblet és una ficció també recollida pel PSEUDOBERNAT BOADES [JOAN GASPAR ROIG I JALPÍ O. Min., 1624-1691], *Libre dels feyts d'armes de Catalunya*, vol III, pp. 70-72. Encara modernament FERRAN SOLDEVILA la donava per bona en la seva excel·lent *Història de Catalunya* (vol. I, Barcelona 1962, p. 195, nota 98).

45. Guerau, abat successor de Vidal, apareix aquí abans que ell, perquè el cronista es manté fidel a la data de fundació el 7 de setembre de l'any 1153 a partir de l'assentament definitiu de la comunitat al lloc actual.